

УДК 331.[101+522.4]

JEL Index: A14

Л. Мартинова

L. Martynova

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ ТА КОНЦЕПЦІЙ ФОРМУВАННЯ І ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

THE EVOLUTION OF SCIENTIFIC VIEWS AND CONCEPTS REGARDING THE CREATION AND IMPROVING THE HUMAN POTENTIAL COMPETITIVENESS

У статті розглянуто еволюцію наукових поглядів на конкурентоспроможність людського потенціалу. Проаналізовано співвідношення таких основних понять, як трудовий потенціал, трудові ресурси, людський капітал, людський розвиток, робоча сила та їх вплив на визначення ролі людини в соціально-економічному розвитку.

Ключові слова: людський потенціал, людський капітал, теорія людського капіталу, концепція людського розвитку, трудовий потенціал, робоча сила.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні динамічні зміни у глобальній економіці вимагають від національних господарств швидкої реакції у вигляді акумулювання необхідних ресурсів для постійного стимулювання економічного зростання. У превалюючій на сьогодні парадигмі цивілізаційного розвитку базовим ресурсом забезпечення соціально-економічного прогресу постає людина та її потенціал.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Роль людського фактора виробництва зростає із розвитком науково-технічної революції останньої третини ХХ – початку ХХІ ст., для якої характерними стали суттєві зміни в структурі продуктивних сил і виробничих відносин. Людина з усією сукупністю притаманних їй можливостей набула ролі головної продуктивної сили сучасної епохи. При розробці економічних теорій та концепцій протягом еволюції суспільних формацій набувало поширення використання понять, що відображали домінуюче значення людини та її потенціалу в економічному поступі (табл. 1).

Постановка завдання – дослідження питань, пов'язаних з еволюцією наукових поглядів та концепцій формування і підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу, що дає можливість врахувати всі підходи до визначення основних понять щодо визначення ролі людини в соціально-економічному розвитку.

Таблиця 1

Еволюція наукових поглядів на сутнісні характеристики людини та її потенціалу*

№ п/п	Період	Етап соціально-економічного розвитку	Домінуючі економічні погляди на людину	Вчені-економісти	Визначення поняття «потенціал»	Вчені-економісти
1	2	3	4	5	6	7
1	До середини ХІХ ст.	Аграрний	«багатство... не є тим, до чого ми прагнемо, тому що воно лише корисне і слугує якійсь іншій меті» [2]. Багатство – це люди зі своїми виробничими здібностями [24]. Людина є не лише джерелом, а й частиною суспільного багатства [22]. Усі члени суспільства мають володіти знаннями та вміннями в окремих професіях, здобутими за рахунок їх розумових та соціальних якостей [22, с. 557].	Аристотель В. Петі А. Сміт	Potential (лат.) – можливий у разі існування необхідних умов	

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
2	XIX – друга третина XX ст.	Індустріальний	<p>«Людина є ціллю, заради якої існує багатство» [28].</p> <p>Людина – головний засіб виробництва багатства і вона слугує кінцевою його метою [15].</p> <p>Розвиток і реалізація здібностей людини і розширення можливостей її особистого вибору є важливою умовою економічного зростання [27].</p> <p>Людина з усією сукупністю своїх якостей корисна і здатна приносити дохід [26].</p>	<p>Дж. Мілль</p> <p>А. Маршал</p> <p>Дж. Кейнс</p> <p>І. Фішер</p>	<p>Демографічний потенціал – здатність суспільства до розмноження, яка може проявлятися при даному рівні народжуваності і смертності за винятком побічних факторів [18, с. 376]</p> <p>Життєвий потенціал – залежність між рівнями смертності та віковими структурами реального населення [18, с. 376].</p> <p>Економічний потенціал – добуток загальної кількості працездатних осіб у країні та виробничої сили їх праці з урахуванням «діездатності» [18, с. 376].</p>	<p>С. Шульц</p> <p>Л. Герш</p> <p>С. Струмілін</p>
3	З останньої третини XX ст. дотепер	Інформаційний	<p>Людський капітал як здатність людини до праці є головним фактором економічного розвитку [30].</p> <p>Людина володіє виробничими знаннями, уміннями і професійною підготовкою, що і формують людський капітал [25].</p> <p>Людина з одержаними в процесі навчання і професійної підготовки знаннями здатна створювати дохід [29].</p> <p>Людський капітал є квінтесенцією конкуренто-спроможності, економічного зростання й ефективності [7].</p> <p>Людська природа і довгострокові циклічні коливання економіки мають органічний взаємозв'язок [12].</p> <p>Людина та реалізація нею трьох основних можливостей прожити довге і здорове життя, набувати нові знання і мати доступ до необхідних ресурсів є метою розвитку економіки [21].</p>	<p>Т. Шульц</p> <p>Г. Бекер</p> <p>Дж. Кендрик</p> <p>Дж. Грейсон</p> <p>М. Кондратьєв</p> <p>Махбуба-уль Хак, А. Сен</p>	<p>Трудовий потенціал – це запаси праці, що залежать від сукупності кількісних та якісних характеристик трудових ресурсів [13].</p> <p>Людський потенціал – не лише людські знання і навички та їх здатність приносити дохід, а й можливості прожити довге і здорове життя, набувати і оновлювати знання [13].</p>	<p>В. Костаков</p> <p>Махбуба-уль Хак, А. Сен</p>

*Запропоновано автором.

Виклад основного матеріалу дослідження. До середини XIX ст. наукова думка розвивалась у напрямі усвідомлення того, що накопичення багатства не є самоціллю економічної діяльності, а людина є основною його складовою. На цьому акцентували увагу представники античної наукової школи, зокрема, Аристотель, та в подальшому засновник кількісної економіки В. Петі і фундатор класичної політичної економії А. Сміт [2, 24, 22]. На етапі завершення аграрного етапу соціально-економічного розвитку, для якого характерним було екстенсивне використання людських ресурсів, а земля виступала провідним фактором виробництва, у західній економічній думці відбувся перегляд поглядів на людину та її потенціал.

Вдосконалення виробничих процесів періоду індустріалізації спровокувало потребу у кваліфікованих робітниках і спеціалістах, що дало поштовх до інтенсивного використання людських ресурсів, зміну поглядів на людину та її здатність до праці як основного чинника економічного зростання. На корисність якостей, здібностей та можливостей людини звертали свою увагу провідні представники тогочасної економічної думки Дж. Мілль, А. Маршал, Дж. Кейнс, І. Фішер [28, 15, 27, 26].

Разом з тим, у другій третині XX століття у демографічній науці почав зароджуватись потенціально-напрямок, який дозволяв аналізувати демографічні структури як групи населення, сформовані за певною ознакою, з точки зору потенційно закладених у них можливостей реалізації певних соціально-економічних явищ у разі існування необхідних умов (табл. 1). На цьому етапі науковці С. Шульц та Л. Герш розвинули поняття демографічного та життєвого потенціалу населення, а С. Струмлінін увів поняття економічного потенціалу, що враховує виробничу силу праці працездатного населення [18].

На рубежі 50-60-х років XX ст. почалась тенденція до вичерпування резервів зростання індустріальної економіки за рахунок екстенсивного розвитку [6, с. 78]. Із прогресом в автоматизації відбулось значне зростання продуктивності праці, що зумовило підвищення її оплати, розширення системи професійної та вищої освіти, розвиток інтелектуальної праці. За таких умов наукові підходи щодо визначення ролі людини в соціально-економічному прогресі проявились у розвитку теорії людського капіталу Т. Шульцом та Г. Беккером (табл. 1). Ця теорія передбачала, що примноження людського капіталу як його неречової форми – здібностей людини, її освітнього та інтелектуального рівнів, виробничого досвіду – сприяє зростанню продуктивності праці та ефективності виробництва [30, 25]. Збільшення доходів працівника внаслідок зростання продуктивності праці, в свою чергу, стимулює його інвестувати у власне здоров'я і освіту з метою набуття нових знань, навичок і мотивацій (що і є людським капіталом за визначенням Г. Беккера), які в результаті готові і необхідні для застосування в економічній діяльності [25]. У подальшому погляди на людину як носія людського капіталу формувались у напрямі оцінювання її вроджених здібностей, набутих знань і вмінь та їх іманентного взаємозв'язку з конкурентоспроможністю і економічним зростанням (Дж. Кендрік, Дж. Грейсон) [29, 10].

У вітчизняній науковій думці радянських часів погляди на людину як джерело економічного зростання тривалий час зводились до використання поняття «трудові ресурси», визначеного С. Струмлініним як працездатне населення працездатного віку, що було пов'язано із поширенням екстенсивної системи господарювання [18]. Із розвитком усвідомлення необхідності інтенсифікації виробничих процесів в економічній науці це поняття було розширене В. Костаківим, який включив до нього, разом з наявними, потенційні ресурси та звернув увагу на їх якісні характеристики (табл. 1) [13]. Таким чином, поряд із поширеним застосуванням поняття «людський капітал» у працях західних економістів, у другій половині XX ст. було започатковане широке використання поняття «трудовий потенціал» у дослідженнях українських науковців. Розвиток цих понять мав тісний взаємозв'язок із закономірними процесами індустріальної економіки – поступовим зниженням приросту ефектів від динамічного розвитку технологічних процесів та автоматизації праці [11, с. 173].

В останній третині минулого століття розпочався етап інтенсивного розвитку виробничих технологій, процесів та технічного забезпечення праці [6, с. 78]. Результатом таких перетворень стало значне зростання продуктивності праці, що дало змогу підвищити її оплату, вдосконалити систему мотивації, інтенсифікувати професійну та розвинути вищу освіту тощо.

На наступних етапах для економіки стало характерним зниження приросту ефектів від динамічного розвитку технологічних процесів та автоматизації праці [11, с. 173]. Пошук нових резервів удосконалення управління людськими ресурсами привів до закономірного розвитку напряму вдосконалення процесів праці. В результаті набули поширення наукові підходи та їх прикладне застосування на системній основі, формування системи менеджменту персоналу, управління трудовими ресур-

сами, трудовим потенціалом, продуктивністю праці, системами підготовки та перепідготовки, зародження рекрутингу персоналу, вдосконалення систем нормування та організації праці тощо [16].

Вичерпування приросту ефектів від систем організації праці та його збіг у часі з перманентними кризами індустріального етапу розвитку економічної системи закономірно стали передумовою зародження інформаційного суспільства. Водночас, на відміну від попередніх етапів, розвиток концепцій управління людськими ресурсами набув багатогранного характеру з формуванням кількох напрямів, серед яких слід відзначити зародження концепцій соціальної економіки, корпоративної відповідальності та інформаційного суспільства [5; 23, с. 131–161].

Разом з тим, необхідно підкреслити, що теорія людського капіталу, як і концепція трудового потенціалу належать до інструментального напрямку уявлень про розвиток людини, що розглядає її як інструмент економічної системи і ґрунтується на дослідженні здатності людини до праці, її виробничих здібностей [3, с. 8].

В останній третині ХХ ст. зниження ефектів від систем організації праці поряд із періодичними кризами індустріального етапу розвитку економіки закономірно стали передумовою зародження інформаційного суспільства. Система поглядів на людину набула багатогранного характеру із пріоритетним формуванням соціального напрямку уявлень про розвиток людини, що висунув на перший план суспільні аспекти відтворення людських ресурсів – урахування соціальних умов життя населення, соціальні наслідки змін в економіці, розвитку концепцій «рівня життя» та «якості життя».

Зближення та взаємопроникнення інструментального і соціального напрямів уявлень про розвиток людини привели до появи нової концепції, що на перший план висунула поняття «людський розвиток» [3, с. 8]. Концепція капіталу змінюється концепцією розвитку, що розглядається як процес, в центрі якого знаходиться людина. Теоретичні розробки економістів Махбуба-уль Хака та А. Сена лягли в основу концепції людського розвитку ПРООН і звели воедино поняття «людина» та її «потенціал» (табл. 1). Розвиток людського потенціалу передбачається як процес розширення можливостей людини прожити довге і здорове життя, мати доступ до необхідних ресурсів для підтримання гідного його рівня, набувати і оновлювати знання [9].

Зазначені зрушення у генезі поглядів на людину та її потенціал активізували дослідження з цієї проблематики групи вітчизняних вчених: О. Амоші, В. Антонюк, Л. Безтелесної, В. Близнюк, Д. Богині, С. Вовканича, О. Грішної, М. Долішнього, Е. Лібанової, О. Новікової, В. Онікієнка, С. Пирожкова, М. Семикіної, Л. Семів, О. Стефанишин, С. Трубич, Л. Шаульської та інших.

В процесі становлення наукової думки щодо соціально-економічної ролі людини українські науковці активно використовують і розвивають такі поняття, як робоча сила, трудові ресурси, трудовий потенціал, людський капітал, людський розвиток. Ці поняття є тотожними у тому, що визначають людину основним фактором економічного прогресу, але на цьому етапі дослідження варто акцентувати увагу на принципових відмінностях між ними. Найвужчим, на наш погляд, є поняття робочої сили як економічно активної частини населення. О. Грішнова підкреслює, що поняття «робоча сила» визначає, в першу чергу, те, що людина володіє здатністю до праці [23, с. 88]. В цьому руслі можна погодитись з думкою О. Грішної, що трудові ресурси і є сукупністю робочої сили, але з певним рівнем кваліфікації та професійної підготовки, необхідним за даних економічних умов [23, с. 88].

Схожих поглядів дотримується В. Онікієнко, логічно припускаючи, що трудові ресурси як працездатна частина населення, що може бути залучена у процес виробництва, є основоположним елементом трудового потенціалу як сукупності працездатного населення з визначеним професійно-кваліфікаційним рівнем, що застосовує працю в економіці з урахуванням її технологічної та технічної оснащеності [17]. С. Пирожков розширює визначення трудового потенціалу, доповнивши його сукупністю демографічних, соціальних і духовних характеристик працездатного населення, зайнятого у суспільному виробництві, а також тієї його частини, яка залучена у підготовку до трудової діяльності, займається індивідуальною трудовою діяльністю, підприємництвом [18, с. 16]. Д. Богиня поділяє намагання С. Пирожкова підлаштувати визначення трудового потенціалу до сучасних умов господарювання і виділяє його більш лаконічно як «інтегральну оцінку і кількісних, і якісних характеристик економічно активного населення» [4, с. 77].

Найбільш сучасним і таким, що відповідає вимогам інформаційної економіки, на нашу думку, є визначення трудового потенціалу В. Антонюк, яка розуміє його як інтегральну здатність населення будь-якого віку до трудової, підприємницької та інноваційної діяльності. Автор вперше визнає носієм трудового потенціалу усе населення із його спроможністю до продуктивної і творчої праці, вдосконалення професійних навиків, активності в інноваціях тощо [1]. Водночас, ми не можемо погодитися

з тим, що науковці не включають трудовий потенціал у структуру людського, хоча В. Антонюк близька до цього, визначивши трудовий потенціал характеристикою усього сукупного населення без вікових обмежень. Розглядаючи трудовий потенціал не лише з погляду кількісно-якісних характеристик населення як його носія, а і з огляду на концептуальні зміни в економічних відносинах інформаційного суспільства, ми переконані у тому, що це поняття поступово зменшує свою вагомість у трактуванні ролі, місця та значення людини в економічному прогресі і, поступаючись у цьому людському потенціалу, органічно входить в його структуру (рис. 1).

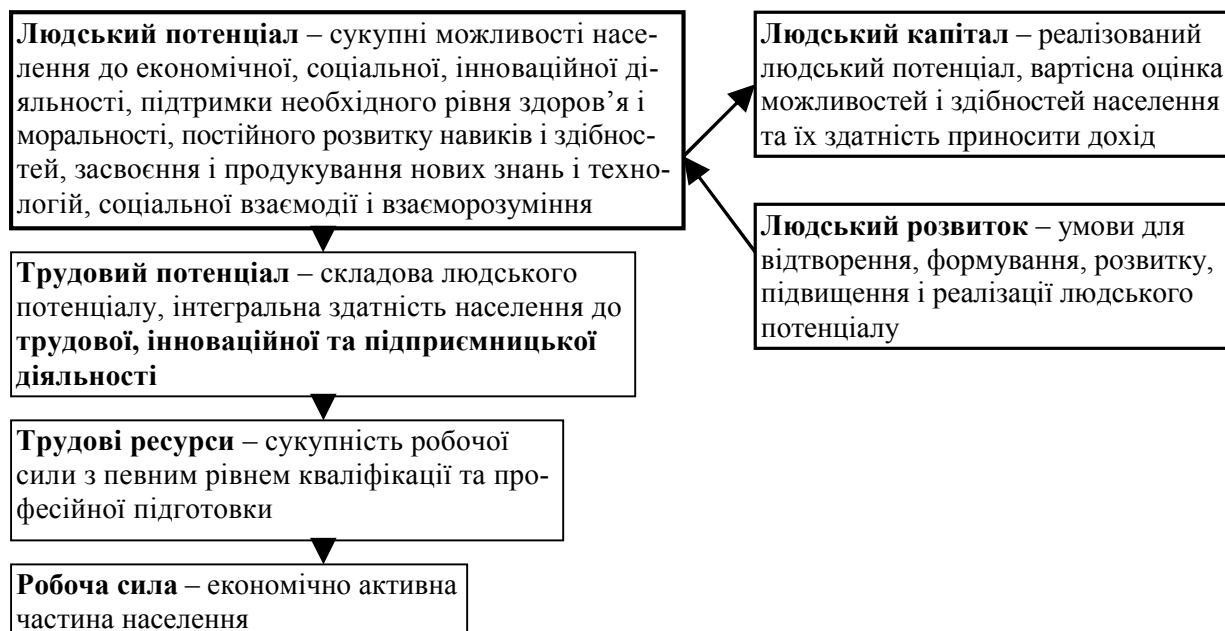


Рис. 1. Співвідношення основних понять щодо визначення ролі людини в соціально-економічному розвитку*

*Складено автором на основі [3, 8, 14].

Висновки. Характерно, що в сучасних соціально-економічних дослідженнях найбільш вживаним є поняття людського капіталу, який розуміють як вартісну оцінку здібностей людини: вроджених якостей, освіти, кваліфікації, професійних знань, досвіду в контексті їх здатності приносити дохід [20, с. 9].

Разом з тим, ряд науковців наголошують на обмеженості використання концепції людського капіталу при визначенні місця людини в економіці. Це пояснюється тим, що за межами визначення людського капіталу залишаються ряд інших вимірів людини, таких як таланти і обдарування, вроджені здібності, психологічні особливості, менталітет, духовність, соціальні відносини тощо [10, с. 13].

Список використаних джерел

1. Антонюк В. П. Регіональний менеджмент в системі формування трудового потенціалу / В. П. Антонюк // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2005. – № 3. – С. 243–252. – (Серія «Економічні науки»).
2. Аристотель. Політика / Аристотель // Сочинения : в 4 т. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – 381 с.
3. Безтелесна Л. Людський розвиток: підходи до трактування суті та умов його забезпечення / Л. Безтелесна // Економіка України : політ.-екон. журн. – 2009. – № 7. – С. 4–12.
4. Богиня Д. П. Основи економіки праці: навч. посіб. / Д. П. Богиня, О. А. Грішнова. – [2-ге вид., стер.] – К. : Знання-Прес, 2001. – 312 с.
5. Будкін В. Зони високих технологій: світовий досвід та реалії України / В. Будкін, З. Петренко, Нгуєн Тхи Хань // Економіка України. – 2005. – № 10. – С. 71–76.
6. Управління персоналом / М. Д. Виноградський, С. В. Беляєва, А. М. Виноградська, О. М. Шканова. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 504 с.

7. Грейсон Дж. Американский менеджмент на пороге XXI века / Дж. Грейсон, К. О'Делл. – М. : Экономика, 1991. – С. 196.
8. Грішнова О. А. Людський розвиток : навч. посіб. / О. А. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с.
9. Звіт з людського розвитку в Україні за 2008 р. Людський розвиток і європейський вибір України. – К. : ПРООН, 2008. – 122 с.
10. Злупко С. М. Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні: навч. посіб. / С. М. Злупко, М. М. Мартиняк. – Львів : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2001. – 192 с.
11. Інвестування української економіки : монографія / [за ред. А. Сухорукова]. – К. : ОІЕ НАНУ, 2005. – 484 с.
12. Кондратьев Н. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения : избр. труды / Кондратьев Н., Яковец Ю., Абалкин Л. – М. : Экономика, 2002. – 768 с.
13. Костаков В. Г. Сверхзанятость – дефицит рабочей силы, региональный разрез / В. Г. Костаков // Доклад на междунар. конф. МОТ. – Москва, 1-4 окт. 1990 г. – 56 с.
14. Людський потенціал: механізми збереження та розвитку : монографія / [О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін.]; НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2008. – 468 с.
15. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1993. – Т. 1. – 416 с.
16. Ніколайчук М. Людський капітал в системі структурних зрушень економіки / М. Ніколайчук // Роль інновацій у підвищенні наявного потенціалу країни : матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 14-15 грудня 2011 р. – Тернопіль : Крок, 2011. – Ч. 2. – С. 84–86.
17. Онікієнко В. В. Методологія регулювання попиту і пропозиції робочої сили / В. В. Онікієнко // Зайнятість та ринок праці : міжвід. наук. зб., Вип. 18. – К. : РВПС України НАН України, 2004. – С. 7–14.
18. Пирожков С. Вибрані наукові праці : у 2 т. Т. 1 : Демографічний і трудовий потенціал / С. І. Пирожков. – К. : НАН України, Ін-т демографії і соц. дослідж., Київ. нац. торговельно-екон. ун-т, 2008. – 933 с.
19. Пирожков С. И. Трудовой потенциал в демографическом измерении / С. И. Пирожков. – К. : Наук. думка, 1992. – 173 с.
20. Приймак В. Управління процесами розвитку та реалізації людського потенціалу в економіці України : монографія / В. Приймак, О. Гинда ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : Растр-7, 2013. – 436 с.
21. Сен А. Развитие как свобода / А. Сен – М. : Новое издательство, 2004. – 432 с.
22. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с. – (Серия «Антология экономической мысли»).
23. Управління підприємством: організаційно-економічний аспект : монографія / [за ред. д-ра екон. наук, проф. В. М. Нижника, канд. екон. наук, доц. М. В. Ніколайчука]. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 389 с.
24. 390 лет со дня рождения Уильяма Петти // Демоскоп Weekly. – 2013. – № 555–556 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://demoscope.ru/weekly/2013/0555/nauka03.php>
25. Becker G. Human capital: theoretical and empirical analysis, with special reference to education / G. Becker. – 3rd ed. – University of Chicago Press, 1993. – 390 p.
26. Fisher I. The nature of capital and income / I. Fisher. – New York : Cosimo Classics, 2007. – 452 p.
27. Keynes J. M. The general theory of employment, interest and money [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/keynes/general-theory/>
28. Mill J. S. Principles of political economy [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.gutenberg.org/files/30107/30107-pdf.pdf>
29. Kendrick John W. Total capital and economic growth [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.nber.org/chapters/c3808.pdf>
30. Schultz T. Investment in human capital [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ssc.wisc.edu/~walker/wp/wp-content/uploads/2012/04/schultz61.pdf>

References

1. Antonyuk, V. P. (2005), "Regional management in the system of labour potential formation" ["Региональний менеджмент в системі формування трудового потенціалу"], *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, No 3, pp. 243–252.
2. Aristotel' (1983), *Politics [Politika]*, Sochineniya : in 4 vol. Vol. 4, Mysl', Moscow, 381 p.
3. Beztesna, L. (2009), "Human development: approaches to the interpretation of its nature and conditions for its providing" ["Людський розвиток: підходи до трактування суті та умов його забезпечення"], *Ekonomika Ukrainy : polit.-ekon. zhurn.*, No 7, pp. 4–12.
4. Bohynya, D. P. and Hrishnova, O. A. (2001), *Bases of labour economy*. 2nd ed., ster. [Osnovy ekonomiky pratsi. 2^{he} vyd., ster.], Znannya-Pres, Kyiv, 312 p.

5. Budkin, V., Petrenko, Z. and Nhuyen Tkhy Khan' (2005), "Areas of high technologies: global experience and Ukrainian realities" ["Zony vysokykh tekhnolohiy: svitovyy dosvid ta realiyi Ukrainy"], *Ekonomika Ukrainy*, No 10, pp. 71–76/
6. Vynohrads'kyy, M. D., Belyayeva, S. V., Vynohrads'ka, A. M. and Shkanova, O. M. (2006), Personnel management [Upravlinnya personalom], Tsentr navchal'noyi literatury, Kyiv, 504 p.
7. Hreyson, J. and O'Dell, K. (1991), American management on the threshold of the XXI century [Amerikanskiy menedzhment na poroge XXI veka], *Ekonomika*, Moscow, p. 196/
8. Hrishnova, O. A. (2006), Human development [Lyuds'kyy rozvytok], KNEU, Kyiv 308 p.
9. The report on human development in Ukraine in 2008. Human development and European choice of Ukraine [Zvit z lyuds'koho rozvytku v Ukraini za 2008 r. Lyuds'kyy rozvytok i yevropeys'kyy vybir Ukrainy] (2008), PROON, Kyiv, 122 p.
10. Zlupko, S. M. and Martynyak, M. M. (2001), Human potential, employment and social protection of population in Ukraine [Lyuds'kyy potentsial, zaynyatist' i sotsial'nyy zakhyst naseleennya v Ukraini], L'vivs'kyy nats. un-t. im. I. Franka, L'viv, 192 p.
11. Investment of Ukrainian economy (2005). In: A. Sukhorukov (ed.) [Investuvannya ukrayins'koyi ekonomiky. Za red. A. Sukhorukova], OIE NANU, Kyiv, 484 p.
12. Kondrat'ev, N. Yakovets, Yu. and Abalkin, L. (2002), Large market cycles and foresight theory [Bol'shiye tsykly kon'yunktury i teoriya predvideniya] *Ekonomika*, Moscow, 768 p.
13. Kostakov, V. G. (1990), Overemployment – the shortage of labour power, regional profile [Sverkhzanyatost' – defitsit rabochey sily, regional'nyy razrez], Doklad na mezhdunar. konf. MOT, Moscow, October, 1–4, 56 p.
14. Novikova, O. F., Amosha, O. I., Antonyuk, V. P. et al. (2008), Human potential: mechanisms of preservation and development [Lyuds'kyy potentsial: mekhanizmy zberezheniya ta rozvytku], Donets'k, 468 p.
15. Marshall, A. (1993), Principles of economic science [Printsypy ekonomicheskoy nauki], vol. 1, Progress, Moscow, 416 p.
16. Nikolaychuk, M. (2011), "Human capital in the system of structural economic displacements" ["Lyuds'kyy kapital v systemi strukturnykh zrushen' ekonomiky"], *Rol' innovatsiy u pidvyshcheni nayavnoho potentsialu krayiny: materialy mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf.*, December, 14–15, Part 2, Krok, Ternopil, pp. 84–86.
17. Onikiyenko, V. V. (2004), "Methodology for regulation of demand and supply of labour power" ["Metodolohiya rehulyuvannya popytu i propozytsiyi robochoyi syly"], *Zaynyatist' ta rynek pratsi: mizhvid. nauk. zb.*, Issue 18, RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv, pp. 7–14.
18. Pyrozhkov, S. (2008), Chosen scientific works: in 2 vol. Vol. 1: Demographic and labour potential [Vybrani naukovy pratsi: u 2 t. T. 1: Demohrafichnyy i trudovyy potentsial], NAN Ukrainy, In-t demohrafiyi i sots. doslidz., Kyiv. nats. torhovel'no-ekon. un-t, Kyiv, 933 p.
19. Pyrozhkov, S. I. (1992), Labour potential in demographic dimension [Trudovoy potentsial v demograficheskoy izmereniyi], Nauk. dumka, Kyiv, 173 p.
20. Pryymak, V. and Hynda, O. (2013), Process management by the development and realization of human potential in Ukrainian economy [Upravlinnya protsesamy rozvytku ta realizatsiyi lyuds'koho potentsialu v ekonomitsi Ukrainy], Rastr-7, L'viv, 436 p.
21. Sen, A. (2004), The development as a freedom [Razvitiye kak svoboda], Novoe izdatel'stvo, Moscow, 432 p.
22. Smit, A. (2007), The research on the nature and causes of people wealth [Issledovaniye o prirode i prichinakh bogatstva narodov], Eksmo, Moscow, 960 p. (Seriya: Antologiya ekonomicheskoy mysli).
23. Enterprise management: organizational and economic aspect. V. M. Nyzhnyk, M. V. Nikolaychuk (eds) [Upravlinnya pidpryyemstvom: orhanizatsiyno-ekonomichnyy aspekt], za red. V. M. Nyzhnyka, M. V. Nikolaychuka, (2010), KhNU, Khmel'nyts'kyy, 389 p.
24. "390 years from William Petty's birthday" ["390 let so dnya rozhdeniya Uil'yama Petti"] (2013), *Demoskop Weekly*, No 555–556, available at : <http://demoscope.ru/weekly/2013/0555/nauka03.php>
25. Becker, G. (1993), Human capital: theoretical and empirical analysis, with special reference to education. 3rd ed., University of Chicago Press, 390 p.
26. Fisher, I. (2007), The nature of capital and income, Cosimo Classics, New York, 452 p.
27. Keynes, J. M. The general theory of employment, interest and money. Ebook, available at: <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/keynes/general-theory/>
28. Mill, J. S. Principles of political economy. Ebook, available at: <http://www.gutenberg.org/files/30107/30107-pdf.pdf>
29. Kendrick, John W. Total capital and economic growth, available at: <http://www.nber.org/chapters/c3808.pdf>
30. Schultz, T. Investment in human capital, available at: <http://www.ssc.wisc.edu/~walker/wp/wp-content/uploads/2012/04/schultz61.pdf>

L. Martynova

THE EVOLUTION OF SCIENTIFIC VIEWS AND CONCEPTS REGARDING THE CREATION AND IMPROVING THE HUMAN POTENTIAL COMPETITIVENESS

The article reviews the evolution of scientific views on the human potential competitiveness. It focuses on the correlation of such basic concepts as labour potential, human resources, human capital, human development, labour power and their impact on the definition of the human being's role in social and economic development.

Research issues are related to the evolution of scientific views and concepts of creation and improving the competitiveness of human potential, which makes it possible to consider all approaches to the definition of basic concepts to determine the role of man in socio-economic development.

Characteristically, in the present socio-economic studies the concept of human capital, which is understood as the valuation abilities, innate qualities, education, skills, professional knowledge and experience in the context of their ability to generate income, is the most widely used.

However, some researchers emphasize the limited use of the concept of human capital in determining man's place in the economy. This is due to the fact that outside the definition of human capital there are a number of other human dimensions, such as talent, innate abilities, psychological characteristics, mentality, spirituality, social relations, etc.

Key words: *human potential, human capital, human capital theory, concept of human development, employment potential, labour power.*

Рецензенти: д.е.н., професор Коломицева О. В., зав. кафедри економічної кібернетики та маркетингу, Черкаський державний технологічний університет, д.е.н., професор Бондаренко В. М., Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету.